

**УСКЛАЂИВАЊЕ РАДА И РОДИТЕЉСТВА
– СТАВОВИ ЗАПОСЛЕНИХ ЖЕНА У ГРАДУ БАЊОЈ ЛУЦИ****Драшко Маринковић^{1*}, Александра Петрашевић¹ и Александар Мајић¹**¹Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет, Бања Лука, Република Српска

Сажетак: Предмет истраживања је анализа ставова запослених жена, млађих од 50 година, о потреби усклађивања рада и родитељства на простору града Бања Лука. За потребе истраживања кориштен је демографски метод, системско-структурна анализа и статистичка обрада података добијених на основу анкетног истраживања на репрезентативном узорку. Анализа ставова анкетираних запослених жена, потврдила је хипотезу да постоји потреба за додатном афирмацијом мјера пронаталитетне популационе политике у Републици Српској, јер највећи број и анкетираних запослених жена жели већи број дјеце, у односу на до сада остварени број дјеце. Добијене резултате можемо сматрати поузданим за доношење ставова и препорука за усклађивање рада и родитељства у сврху спровођења пронаталитетних мјера у популационој политици Републике Српске.

Кључне ријечи: запослене жене, рад, родитељство, популациона политика.

Original scientific paper

**HARMONIZATION OF WORK AND PARENTHOOD
– OPINION OF EMPLOYED WOMEN IN THE CITY OF BANJA LUKA****Draško Marinković^{1*}, Aleksandra Petrašević¹ and Aleksandar Majić¹**¹University of Banja Luka, Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Banja Luka, Republic of Srpska

Abstract: The subject of the research is the analysis of the opinion of employed women, under 50, about the need for harmonization of work and parenthood in the City of Banja Luka. Demographic method, system and structural analysis and statistical processing of data obtained from a survey on a representative sample were used for the purposes of the research. The analysis of the opinion of the surveyed employed women confirmed the hypothesis that there is a need for additional affirmation of the measures of pro-natal population policy in the Republic of Srpska, because the highest number of surveyed employed women also wants more children, compared to the number of children they have so far. The results obtained can be considered reliable for the adoption of views and recommendations for harmonization of work and parenthood for the purpose of implementation of pro-natal measures in the population policy of the Republic of Srpska.

Key words: employed women, work, parenthood, population policy.

УВОД

Демографски развој Републике Српске у посљедњих двадесетак година има неповољне тенденције које се огледају у чињеницама да број умрлих од 2002. године надмашује број живорођене дјеце (природна депопулација),

INTRODUCTION

The demographic development of the Republic of Srpska in the last twenty years has unfavourable tendencies reflected in the fact that the number of deaths since 2002 exceeds the number of live births (natural

* Аутор за кореспонденцију: Драшко Маринковић, Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет, Младена Стојановића 2, 78000 Бања Лука, Република Српска, Босна и Херцеговина, E-mail: drasko.marinkovic@pmf.unibl.org
Corresponding author: Draško Marinković, University of Banja Luka, Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Mladena Stojanovića 2, 78000 Banja Luka, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina, E-mail: drasko.marinkovic@pmf.unibl.org

да се све више интензивира процес старења становништва и да је све неповољнији утицај емиграционих процеса. Смањење природног прираштаја ће у будућности још више утицати на јачање негативних процеса природне депопулације и старења становништва, па демографски развој пријети да буде ограничавајући фактор укупног друштвеног, економског и културног развоја Републике Српске. С обзиром на то да се у свим варијантама пројекција будућег демографског развоја очекује наставак неповољних тенденција, потребно је хитно спровођење додатних пронаталитетних мјера и активности у популационој политици (Маринковић, 2014).

Имајући у виду назначене демографске процесе, неопходно је активније спроводити мјере пронаталитетне популационе политике како на републичком, тако и на нивоу локалних заједница. У складу са неким свјетским искуствима, која подразумевају активности на унапређењу пронаталитетних програма, треба нагласити да добра пронаталитетна политика захтијева континуирано спровођење, сталну надградњу мјера и интервенцију државе која подразумева систем финансијских стимулација, широко постављену политику у области здравствене и социјалне заштите породице и дјете, радно законодавство које промовише могућност флексибилног радног времена, систем средњег и високог образовања у функцији сигурног запослења, подстицаје у доменима бржег запошљавања, посебно жена, стамбеног рјешења и укупног бржег одрастања и осамостаљивања младих, систем предшколског и основног образовања са опционим цјелодневним програмима и ширу друштвену подршку младим родитељима у вези са родитељством (Маринковић, 2010; Маринковић et al., 2019).

У 1990-им годинама у источној и јужној Европи и источној Азији укупне стопе фертилитета падале су испод 1.3 (Kohler et al., 2002). Билари и Колер препознају озбиљност овога феномена, те вриједност фертилитета испод 1.3 називају најнижа-ниска плодност (*lowest-low fertility*) (Billari & Kohler, 2004).

depopulation), and the process of population aging is intensifying and the impact of emigration processes is becoming less favourable. Reduction in natural increase will further influence the strengthening of the negative processes of natural depopulation and population aging in the future, so demographic development threatens to be a limiting factor in the overall social, economic and cultural development of the Republic of Srpska. Considering that the continuation of unfavourable tendencies is expected in all variants of projections of future demographic development, additional pro-natal measures and activities in population policy are urgently needed (Маринковић, 2014).

Given the demographic processes outlined above, it is necessary to more actively implement pro-natal population policy measures both at the national and local community level. In line with some experiences around the world. In line with some experiences around the world, which include activities to promote pro-natal programs, it should be emphasized that good pro-natal policy requires continuous implementation, continuous upgrading of measures and government intervention, which implies a system of financial incentives, widespread policy in the field of health and social care for families and children, labour legislation that promotes flexible working hours, secondary and higher education system in the function of secure employment, incentives in the areas of faster employment, especially for women, housing solutions and overall faster growth and independence of young people, a pre-primary and primary education system with optional full-day programs and wider social support for young parents regarding parenthood (Маринковић, 2010; Маринковић et al., 2019).

In Eastern and Southern Europe and East Asia, total fertility rates (TFR) fell below 1.3. in 1990s (Kohler et al., 2002). Billari and Kohler recognize the severity of this phenomenon and address the fertility value

Соботка наводи је пад фертилитета у централној Европи последица одгађања рађања, што се може тумачити као усклађивање са западним обрасцима понашања и начина живота (Sobotka, 2002). У земљама источне и југоисточне Европе опадање плодности настало је као последица повећаног удјела породица са једним дјететом. Овакве тенденције јављају се као резултат економске и друштвене кризе након пада комунистичких режима (Sobotka, 2002).

На планирање породице, као и на популациону политику у Републици Српској, утичу промјене које се дешавају у нашем друштву (Ђурђевић & Маринковић, 2011). Из анализе демографских детерминанти за последњих двадесетак година, евидентно је да је у Републици Српској већ дуже вријеме на дјелу демографска рецесија коју иницира смањење стопе фертилитета (тренутно 1.2 дјетета по мајци).

Да би се повећао фертилитет, потребна је шира друштвена акција из које треба да произађу стратегија демографског развоја и програм планирања породице, који треба да узму у обзир број дјеце који је потребан за замјену генерација (2.1 дијете по мајци). У ту сврху треба интензивирати активности на систематизацији постојећих мјера популационе политике и усмјерити их првенствено у пронаталитетне сврхе. Основна карактеристика популационе политике требало би да се заснива на стимулисању (повећању) фертилитета (Маринковић, 2009; Маринковић & Мајић, 2013).

У последњих десет година на простору европског континента дешава се рехабилитација рађања.

Према нашим досадашњим искуствима, али и искуствима неких од земаља које дугорочно примјењују мјере пронаталитетне популационе политике, повећање нивоа фертилитета или подстицање рађања могуће је остварити на два начина: финансијским давањима или путем услуга, чиме би се покрио дио економског терета подизања дјеце.

Предмет овог истраживања темељи се

below 1.3 as the lowest-low fertility (Billari & Kohler, 2004).

Sobotka states that the decline in fertility in Central Europe is a consequence of delayed birth, which can be interpreted as harmonization with Western patterns of behavior and lifestyle (Sobotka, 2002). In East and Southeast European countries, the decline in fertility has occurred as a result of the increased share of families with one child. Such tendencies appear as a result of economic and social crises after the fall of the communist regimes (Sobotka, 2002).

Family planning, as well as population policy in the Republic of Srpska, is affected by the changes that are happening in our society (Ђурђевић & Маринковић, 2011). From the analysis of demographic determinants for the last twenty years, it is evident that a demographic recession has been in operation in the Republic of Srpska for a long time, which is initiated by the decrease in fertility rate (currently 1.2 children per mother).

In order to increase fertility, broader social action is needed resulting in demographic development strategies and family planning programs, which should take into account the number of children required for replacement of generations (2.1 children per mother). To this end, activities on the systematization of existing population policy measures should be intensified and directed primarily to pro-natal purposes. The basic feature of population policy should be based on stimulating (increasing) fertility (Маринковић, 2009; Маринковић & Мајић, 2013).

In the last ten years, rehabilitation of the birth rates has been taking place on the European continent.

According to our experience so far, as well as the experience of some of the countries that apply long-term population policy measures, increasing fertility rates or stimulating birth can be achieved in two ways: financial aid or through services, which would cover part of the economic burden of raising children.

The subject of this research is based on the

на анализи ставова запослених жена млађих од 50 година о потреби усклађивања рада и родитељства на простору града Бања Лука. У оквиру истраживања анализирани су и актуелне мјере и активности на унапређењу пронаталитетног програма популационе политике. Посебно су анализирани активности усмјерене према дјечијој и породично-правној заштити, али и специфичне мјере како на ентитетском, тако и на нивоу локалне самоуправе у циљу подстицања рађања у Републици Српској.

Циљ истраживања је дефинисање специфичних мјера популационе политике у сврху усклађивања рада и родитељства запослених жена, млађих од 50 година, на простору града Бања Лука.

МАТЕРИЈАЛИ И МЕТОДЕ

За потребе истраживања кориштен је демографски метод, системско-структурна анализа и статистичка обрада података добијених на основу анкетног истраживања у SPSS програму.

Анкета за запослене жене млађе од 50 година, у сврху анализе ставова о усклађивању рада и родитељства, спроведена је на репрезентативном узорку од 1200 анкетираних у периоду 01. јуни – 15. јули 2019. године. Анкетирање је спроведено на подручју града Бања Лука равномјерно у државном и приватном сектору у више од 40 различитих институција, организација, завода, привредних субјеката и услужно-занатских и предузетничких радњи. Након уноса резултата анкетирања и статистичке обраде у анализу је узето 1003 упитника, а анкета је садржавала 30 питања.

РЕЗУЛТАТИ

Највише анкетираних запослених жена било је у старосном интервалу између 30 и 35 година (29.4 %), на другом мјесту биле су жене старости од 30. до 34. године (24.0 %),

analysis of the opinion of employed women under the age of 50 on the need to harmonize work and parenting in the area of Banja Luka. The research also analyzes current measures and activities for the promotion of the population policy program. Activities aimed at child and family legal protection were analyzed separately, as well as specific measures at the entity and local government level, for the purpose of encouraging birth in the Republic of Srpska.

The objective of the research is to define specific population policy measures for the purpose of harmonizing the work and parenting of employed women under the age of 50, at the territory of the City of Banja Luka.

MATERIALS AND METHODS

Demographic method, system and structural analysis and statistical processing of data based on the survey in the SPSS program were used for the purposes of the research.

A survey for employed women under the age of 50, for the purpose of analyzing opinions on harmonization of work and parenthood, was conducted on a representative sample of 1,200 surveyed women in the period from 1 June to 15 July 2019. The survey was conducted at the territory of the City of Banja Luka, equally in the public and private sectors in more than 40 different institutions, organizations, institutes, business entities and craft service and entrepreneurial shops. After entering the results of the survey and statistical analysis, 1,003 questionnaires were taken into the analysis and the survey contained 30 questions.

RESULTS

Most of the employed women surveyed were between 30 and 35 years of age (29.4 %), women between 30 and 34 years of age were at the second place (24.0 %), and women between

а на трећем мјесту жене старости између 34 и 39 и између 44 и 49 година са по 16.6 % удјела. Најмање анкетираних жена било је старости између 25 и 29 година (9.7 %) и млађих од 25 година (3.8 %). Просјечна старост свих анкетираних жена била је 37.5 година.

Према брачном статусу највише (70.6 %) анкетираних запослених жена је удато, 19.0 % је неудатих, 9.5 % разведених, а 0.9 % удовица. Највећи удио (75.5 %) анкетираних жена има дјецу, а 24.5 % је без дјете. Највише (53.7 %) анкетираних запослених жена има једно дијете. Двоје дјете има 38.6 %, троје дјете 7.0 %, а четворо само 0.6 %.

Према нивоу образовања највише (50.5 %) анкетираних запослених жена има високо образовање, 44.0 % има средње, а 5.5 % основно образовање. Према радном статусу апсолутно највећи удио (83.6 %) анкетираних има посао на неодређено вријеме, а 16.4 % има посао на одређено вријеме. У државном сектору је запослено 53.7 % анкетираних жена, а у приватном сектору 46.3 %. Анкетиране жене имају у просјеку 10.6 година радног стажа.

На постављено питање: “Који видови флексибилног радног времена би лакше допринијели усклађивању родитељских и радних обавеза?” (Сл. 1), највећи удио (40.7 %) анкетираних запослених жена каже могућност избора смјене, на другом мјесту (30.1 %) је клизно радно вријеме, а на трећем са 23.5 % удјела је прерасподјела радног времена. Најмањи удио анкетираних жена (5.7 %) сматра да би то могао бити рад од куће.

При избору новог радног мјеста апсолутно највећи удио (83.1 %) анкетираних запослених жена би дала предност послодавцу који би им омогућио флексибилно радно вријеме.

Највећи удио (80.0 %) анкетираних запослених жена тренутно нема дијете у некој од предшколских установа у Републици Српској. Више од половине

34 and 39 and women between 44 and 49 were at the third place with 16.6 % of share each. The least women surveyed were between 25 and 29 years of age (9.7 %) and younger than 25 years of age (3.8 %). The average age of all women surveyed was 37.5 years.

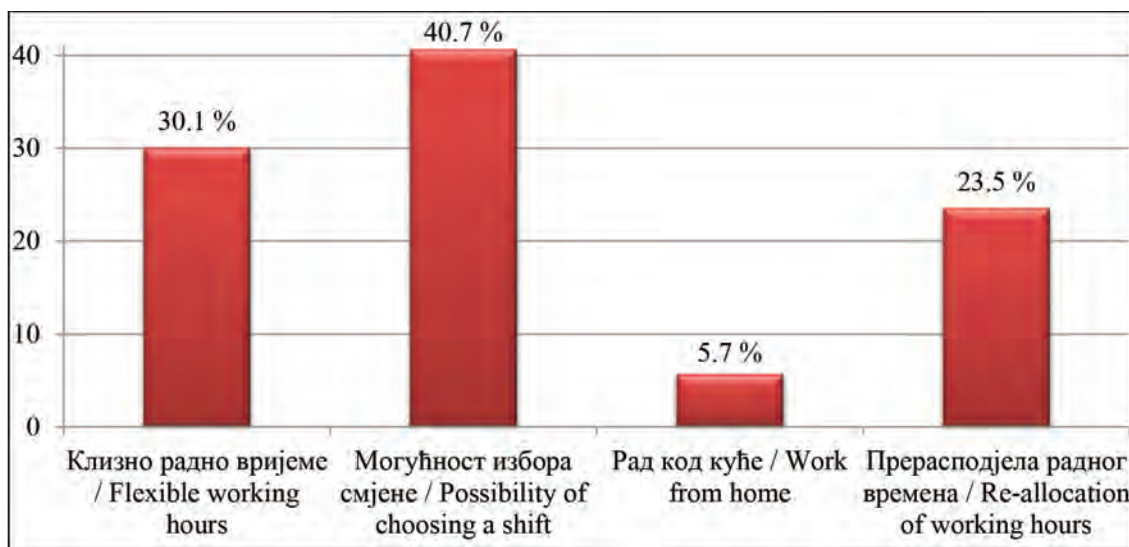
According to marital status, the majority of the surveyed employed women (70.6 %) are married, 19.0 % are single, 9.5 % divorced, and 0.9 % are widows. The largest share of the women surveyed (75.5 %) has children and 24.5 % are without children. Most of the surveyed employed women (53.7 %) have one child, 38.6 % have two children, 7.0 % have three children, and only 0.6 % have four children.

According to the level of education, most of the surveyed employed women (50.5 %) have higher education, 44.0 % have secondary education, and 5.5 % have primary education. In accordance with the work status, the absolute largest proportion of women surveyed (83.6 %) are employed for indefinite time period, and 16.4 % of them is employed for fixed period. 53.7 % of women surveyed are employed in the public sector and 46.3 % are employed in the private sector. The women surveyed have an average of 10.6 years of service.

When they were asked the question: “What types of flexible working hours would contribute to harmonization of parenting and work responsibilities?” (Fig. 1) the largest share of the surveyed employed women (40.7 %) said the possibility of choosing a shift, flexible working hours are at the second place (30.1 %), and re-allocation of working hours is in the third place with a share of 23.5 %. The smallest share of women surveyed (5.7 %) stated that it could be work from home.

When choosing a new job, the absolute highest share of women surveyed (83.1 %), would give preference to an employer who would allow them flexible working hours.

The largest share of the surveyed employed women (80.0 %), do not currently have a child in any of the preschools in the Republic of Srpska. More than half of those surveyed (56.5 %) stated that their child is currently being cared for by

Сл. 1. Став запослених жена о избору флексибилног радног времена (у %)
Fig. 1. Opinion of working women on the possibility of choosing a flexible working hours (in %)

анкетираних (56.5 %) каже да им дијете тренутно чува бака или неко друго лице које не плаћају, 23.9 % жена плаћа жену за чување дјете, а 8.0 % каже да нема довољно финансијских средстава за чување дјете.

На постављено питање: “Који су највећи проблеми које имају родитељи у вези смјештаја дјете у предшколским установама?”, трећина (33.1 %) анкетираних запослених жена сматра да је то неусклађеност радног времена вртића и фирме, још трећина (31.6 %) сматра да је разлог висока цијена смјештаја, четвртина (23.1 %) сматра да је превелик број дјете у вртићким групама.

Према мотивима за рађање дјете апсолутно највећи удио (73.5 %) анкетираних запослених жена каже да је то љубав према дјети, а још 21.3 % сматра да је разлог проширење породице (Сл. 2).

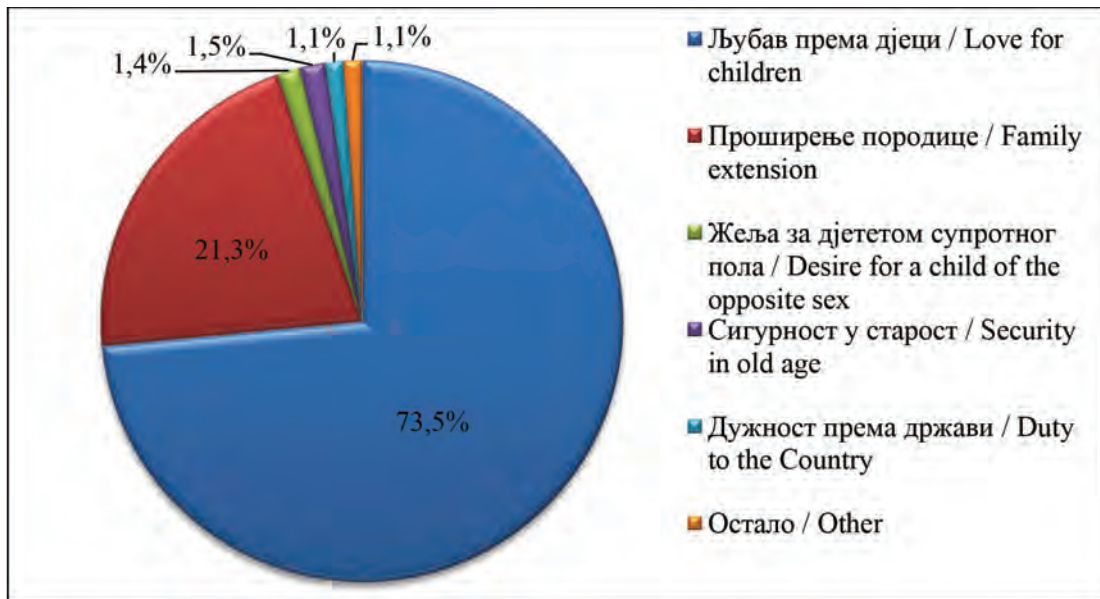
Највећи број анкетираних запослених жена (46.9 %) сматра да је за њих двоје дјете оптимално, а 44.1 % сматра да је то троје дјете. Знатан удио (7.4 %) анкетираних жена сматра да је оптимално имати четворо, док је најмањи удио (2.8 %) оних које сматрају да је оптимално имати само једно дијете.

their grandmother or other unpaid person, 23.9 % of women pay a nanny, and 8.0 % stated that they do not have enough financial resources for babysitting.

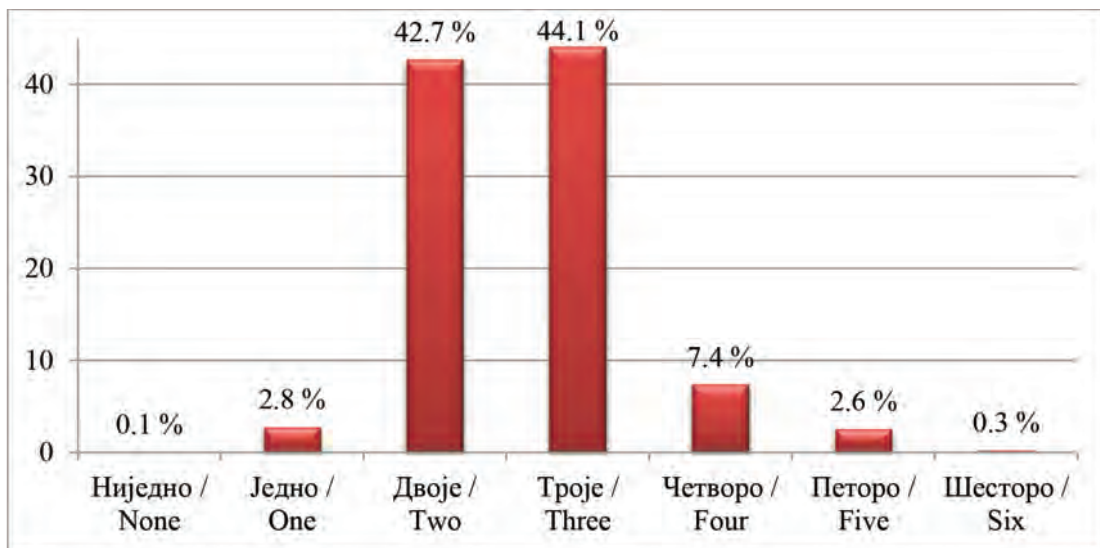
When asked: “What are the biggest problems parents have with regard to placement of children to preschools?” one third of the surveyed employed women (33.1 %) consider it to be a mismatch between the working hours of kindergarten and the company, another third of the surveyed employed women (31.6 %) believes that the reason is the high cost of accommodation, one quarter of the surveyed employed women (23.1 %) think that there are too many children in kindergarten groups.

According to the motives for childbearing, the absolute highest share of the employed women surveyed (73.5 %) say that it is love for children, and another 21.3 % think that the reason is family extension (Fig. 2).

The largest number of employed women surveyed (46.9 %) considered the two children to be optimal for them, and 44.1 % considered three children to be optimal. A considerable share of the women surveyed (7.4 %) believe that it is optimal to have four children, while the smallest share (2.8 %) is of those who consider it optimal to have only one child.

Сл. 2. Став запослених жена о мотивима за рађање дјеце (у %)
 Fig. 2. The opinion of working women on motives for childbearing (in %)

Сл. 3. Став запослених жена о жељеном броју дјеце (у %)
 Fig. 3. Opinion of working women on desired number of children (in %)

Просјечно остварени фертилитет анкетираних запослених жена је 1.40 дјеце. Према ставу о оптималном броју дјеце је 2.56, а према ставу о жељеном броју дјеце је 2.65.

Највећи број анкетираних запослених жена (44.1 %) сматра да је за њих жељени број дјеце троје, а 42.7 % сматра да је то двоје дјеце (Сл. 3). Исто као и код става о

The average fertility of the employed women surveyed is 1.40 children. The optimal number of children is 2.56 and the desired number of children is 2.65.

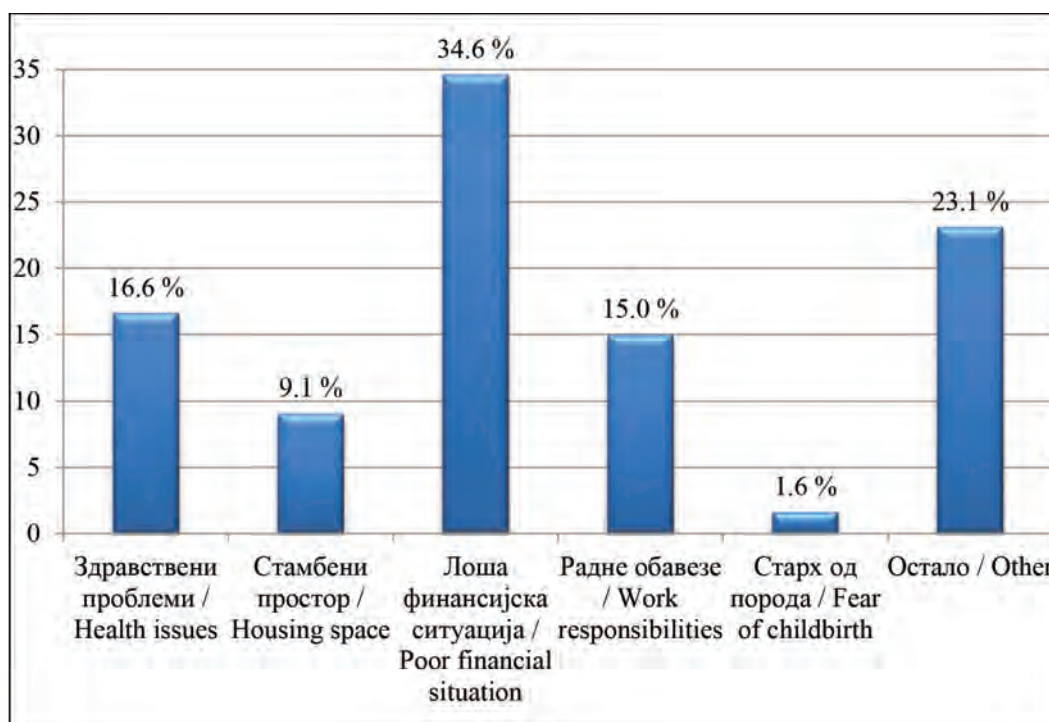
The largest number of employed women surveyed (44.1 %) think that the number of desired children was three, and 42.7 % think it is two children (Fig. 3). The same as with the opinion on the optimal number of children,

оптималном броју дјеце знатан удио (7.4 %) анкетираних жена сматра да је за њих жељени број четворо дјеце. Најмањи удио (2.8 %) анкетираних сматра да је то само једно дијете или да је то петоро дјеце (2.6 %).

Трећина анкетираних запослених жена (34.6 %) каже да због лоше финансијске ситуације нису оствариле жељени број дјеце, а чак 23.1 % није навело никакав разлог (Сл. 4). Значајан удио (16.6 %) анкетираних жена наводи здравствене проблеме, 15.0 % разне обавезе, а 9.1 % недостатак стамбеног простора. Најмање (1.6 %) каже да је разлог страх од порођаја.

a considerable share of the women surveyed (7.4 %) believe that the desired number of children is four. The smallest share of women surveyed (2.8 %) believe that it is only one child or that it is five children (2.6 %).

One third of employed women surveyed (34.6 %) said they did not achieve the desired number of children due to poor financial situation, and 23.1% of them stated no reason (Fig. 4). A significant share of women surveyed (16.6 %) cited health problems, 15.0 % stated various obligations and 9.1 % stated lack of housing space. The smallest number of them (1.6 %) said the reason was fear of childbirth.

Сл. 4. Разлози због којих није остварен жељени број дјеце (у %)
Fig. 4. Reasons for not achieving the desired number of children (in %)

Само 8.4 % анкетираних запослених жена сматра да популациона политика код нас утиче на повећање наталитета, а чак 68.2 % се изјаснило за негативан утицај. Истовремено, само 6.1 % анкетираних жена сматра да наши медији имају позитиван утицај на промоцију родитељства, чак 67.5 % нема став о утицају медија, а 26.3 % анкетираних сматра да медији имају

Only 8.4 % of women surveyed believe that population policy in our country has an impact on birth rate, and even 68.2 % of them said that it had a negative impact. At the same time, only 6.1 % of women surveyed believe that our media has a positive impact on promoting parenthood, even 67.5 % of them do not have an opinion on the influence of the media, and 26.3 % of women surveyed believe that the

негативан утицај.

Двије трећине анкетираних запослених жена (65.5 %) сматра да државни и локални органи власти треба да утичу на репродуктивно понашање појединаца и парова доношењем мјера популационе политике, 13.5 % о томе има негативан став, док 21.0 % анкетираних није изнијело свој став на ово питање.

На постављено питање: “Која појава код нас највише утиче на број рођене дјеце?” (Сл. 5), највећи удио (20.4 %) анкетираних запослених жена каже несигурна будућност, економска криза има удио од 20.2 %, док је незапосленост на трећем мјесту са 16.6 %. Као значајне препреке за рађање већег броја дјеце запослене жене су навеле изостанак финансијске помоћи државе (10.4 %), проблем усклађивања рада и родитељства (6.6 %), лоше стамбене услове (6.3 %) и касније склапање брака (6.2 %). Према њиховом мишљењу мањи утицај имају: инсистирање на већем квалитету живота (4.0 %), политичка ситуација (3.5 %), већа запосленост и samozапосленост жена (3.3 %), пораст броја развода (2.0 %) и недостатак вртића (0.5 %).

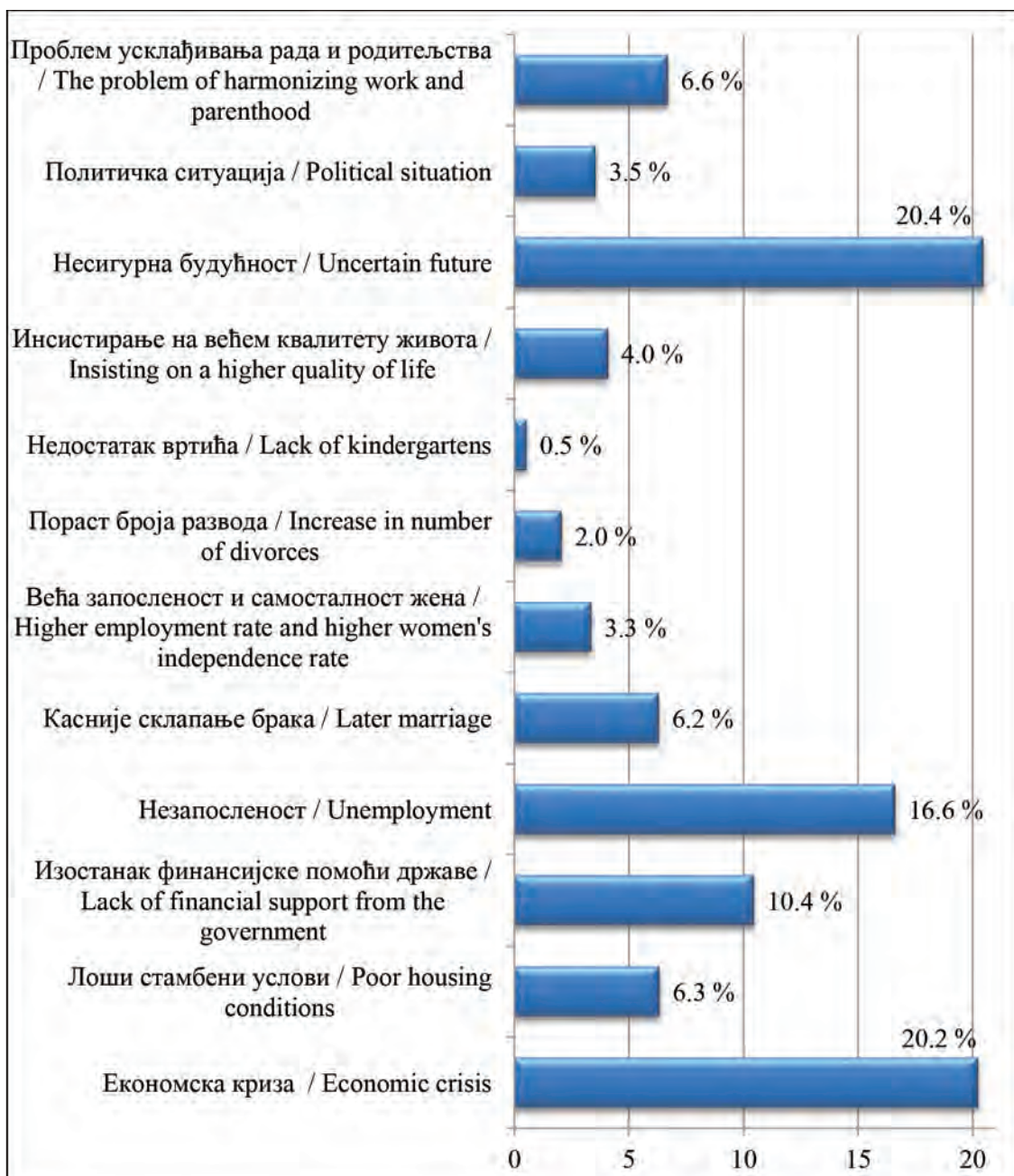
На постављено питање: “Која би од наведених мјера популационе политике код нас утицала на повећање броја рођене дјеце?” (Сл. 6), највећи удио (23.5 %) анкетираних запослених жена каже дјечији додатак који би растао за свако наредно дијете, на другом мјесту је национална пензија за мајке троје и више дјеце (15.0 %), а затим слиједе запошљавање родитеља са више дјеце (14.1 %), флексибилно радно вријеме за мајке мале дјеце (13.2 %), мање стопе пореза за дјечију одјећу, обућу и исхрану (11.1 %), обезбјеђење бесплатних уџбеника за дјецу (8.8 %), повољнији кредити за породице са дјецом (8.2 %), продужени боравак дјеце у школама (2.5 %), продужено радно вријеме вртића (2.4 %) и већи обухват дјеце у вртићима (1.2 %).

media have a negative impact.

Two thirds of employed women surveyed (65.5 %) believe that state and local governments should influence the reproductive behaviour of individuals and couples by adopting population policy measures, 13.5 % have a negative opinion about this, while 21.0 % of the women surveyed did not express their opinion on this issue.

To the question asked: “Which occurrence has the most influence to the number of children born in our country?” (Fig. 5) the highest share of employed women surveyed (20.4 %) said an uncertain future, economic crisis has the share of 20.2 %, while unemployment ranks third with 16.6 %. As significant obstacles to the birth of more children, employed women cited lack of financial assistance from the government (10.4 %), the problem of harmonizing work and parenthood (6.6 %), poor housing conditions (6.3 %) and later marriage (6.2 %). According to their opinion, less impact comes from: insisting on a higher quality of life (4.0 %), political situation (3.5 %), higher employment and self-employment of women (3.3 %), increase in the number of divorces (2.0 %) and a lack of kindergartens (0.5 %).

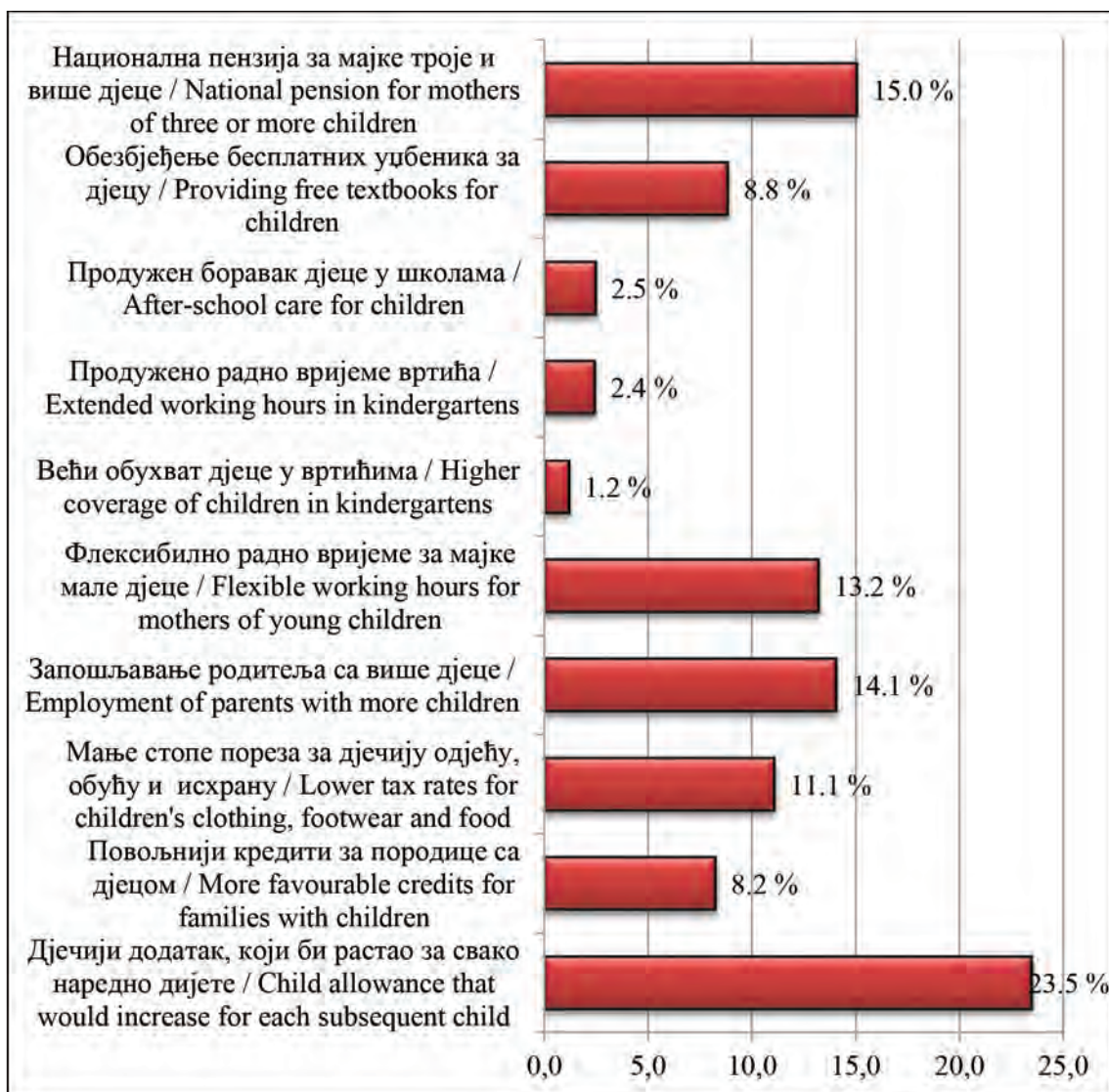
To the question asked: “Which of the following population policy measures would have the impact to the increase of the number of children born in our country?” (Fig. 6) the largest share of employed women surveyed (23.5 %) cited child allowance that would increase for each subsequent child, the national pension for mothers of three or more children is in second place (15.0 %), followed by the employment of parents with more children (14.1 %), flexible working hours for mothers of young children (13.2 %), lower tax rates for children’s clothing, footwear and food (11.1 %), providing free textbooks for children (8.8 %), more favourable credits for families with children (8.2 %), after school care for children (2.5 %), extended working hours in kindergarten (2.4 %) and higher coverage of children in kindergartens (1.2 %).

Сл. 5. Став запослених жена на питање које појаве утичу на број рођене дјеце (у %)
 Fig. 5. Opinion of working women to the question which occurrences affect the number of children born (in %)

Када би могле да одаберу само једну од подстицајних мјера, која би утицала на повећање броја рођене дјеце, трећина (30.7 %) анкетираних запослених жена би одабрале мјеру материјалне природе – дјечији додаток. На другом мјесту, са удјелом од 16.1 % је национална пензија, али и запошљавање родитеља са више дјеце са 15.8 % удјела. Значајан удио (10.6 %) анкетираних жена залаже се за повећање плата и финансијску

If they could choose only one of the incentive measures that would have an effect on increasing the number of children born, one third of the employed women surveyed (30.7 %) would choose a measure of material nature – child allowance. Second, with a share of 16.1 %, is the national pension, but also the employment of parents with more children with a share of 15.8 %. A significant share of women surveyed (10.6

Сл. 6. Став запослених жена на питање која би од наведених мјера популационе политике код нас утицала на повећање броја рођене дјеце (у %)

Fig. 6. Opinion of employed women on question which of the following measures of population policy in our country would influence the increase in the number of children born (in %)

стимулацију, а око 7.4 % анкетираних жена сматра да би и флексибилно радно вријеме значајно утицало на повећање броја рођене дјеце. Истовремено, апсолутна већина (92.3 %) анкетираних запослених жена сматра да треба увести посебне погодности за запослене родитеље.

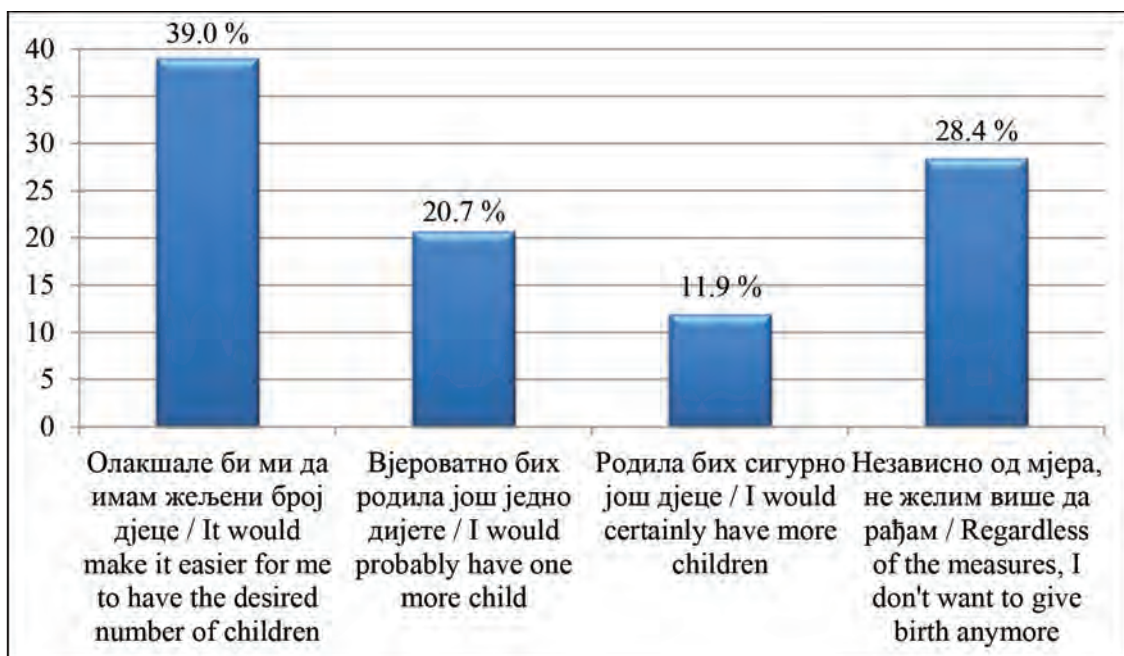
На постављено питање: “Како би увођење мјера пронаталитетне популационе политике утицало на њихов приватни живот?” (Сл. 7) више од трећине (39.0 %) анкетираних запослених жена одговорило је да би им нове мјере олакшале да имају жељени број дјеце,

%) are in favour of salary increase and financial incentives, and about 7.4 % of women surveyed believe that flexible working hours would also significantly increase the number of children born. At the same time, the absolute majority of women surveyed (92.3 %) believe that special benefits should be introduced for employed parents.

To the question asked: “How would the introduction of pro-natal population policies affect their private lives?” (Fig. 7) more than one third of women surveyed (39.0 %) responded that new measures would make it easier for them to

петина (20.7 %) каже да би вјероватно родила још једно дијете, а 11.9 % анкетираних би сигурно родило још дјеце. Више од четвртине (28.4 %) анкетираних жена независно од мјера не жели више да рађа дјецу.

have the desired number of children, one fifth (20.7 %) said they would probably have one more child. More than a quarter of women surveyed (28.4 %), regardless of measures, do not want to give birth anymore.

Сл. 7. Став запослених жена на питање како би увођење мјера пронаталитетне популационе политике утицало на њихов приватни живот (у %)

Fig. 7. Opinion of working women to the question how the introduction of pro-natal population policy measures would affect their private lives (in %)

Анализа ставова анкетираних запослених жена, потврдила је хипотезу да постоји потреба за додатном афирмацијом мјера пронаталитетне популационе политике у Републици Српској, јер највећи број анкетираних запослених жена жели већи број дјеце, у односу на до сада остварени број дјеце.

The analysis of the opinion of the surveyed employed women confirmed the hypothesis that there is a need for additional affirmation of the measures of the pro-natal population policy in the Republic of Srpska, because the largest number of employed women surveyed wants more children compared the number of children they have so far.

ДИСКУСИЈА

Република Српска нема цјеловиту популациону политику, али су у посљедњих десетак година кроз дјелатности различитих институција, а прије свега надлежних министарстава у Влади Републике Српске, спроведене одређене активности које су у функцији подстицајних мјера популационе

DISCUSSION

The Republic of Srpska does not have a comprehensive population policy, but in the last ten years, through the activities of various institutions, and above all the competent ministries in the Government of the Republic of Srpska, certain activities have been implemented that are in function of stimulating measures

политике. Општи је закључак да се у протеклом периоду спроводило доста мјера и активности, али да оне нису систематизоване, а као такве нису довољно ни препознате, па их треба додатно афирмисати, надограђивати и иновирати (Маринковић & Мајић, 2018).

Приликом дефинисања програма пронаталитетних мјера, посебно се морају узети у обзир и све специфичне демографске, социјалне, економске и друге околности на конкретном простору, како би тај програм дао добре резултате. Свака држава креира сопствени програм и стратегију развоја становништва. Иако се чини да су многе од тих стратегија садржајно сличне и да се углавном ослањају на сличну методологију, ипак свака од њих креће од различитих поставки (број становника, миграције, економска моћ, традиција, итд.), тако да њихов крајњи акциони план бива значајно различит и специфичан у односу на друге. Док се једна држава ослања више на систем издашних буџетских субвенција и економских стимулација, докле друга земља више претендује да системом државне интервенције у сектору услуга и у области радног законодавства што више помогне родитељима (Маринковић et al., 2019).

Министарство рада и борачко инвалидске заштите Републике Српске уређује политику рада и радних односа, а правни оквир на основу којег се дефинише и регулише ова политика је *Закон о раду*, који је ступио на снагу у јануару 2016. године (Закон о раду, 2016, 2018). У оквиру овог Закона, дефинисане су и подстицајне мјере у популационој политици кроз следеће области:

- посебну заштиту жене и материнства;
- права родитеља на породилско одсуство (које је међу најповољнијим у окружењу, јер за прво и друго дијете траје 12 мјесеци непрекидно, а за близанце, треће и свако наредно дијете 18 мјесеци);
- права на накнаду плате за вријеме коришћења породилског одсуства;
- права на могућност рада с половином радног времена (за вријеме док дијете не наврши три године живота и уколико је

of population policy. The general conclusion is that a lot of measures and activities have been implemented in the past period, but they are not systematized and as such they are not recognized enough, so they need to be further affirmed, upgraded and innovated (Маринковић & Мајић, 2018).

When defining a program of pre-natal measures, particular account must be taken of all specific demographic, social, economic and other circumstances in a particular area, so that program can produce good results. Each country creates its own population development program and strategy. While many of these strategies appear to be substantially similar and they largely rely on a similar methodology, each of them starts from different settings (population, migration, economic power, tradition, etc.), so their ultimate action plan is significantly different and specific compared to others. While one country relies more on a system of generous budgetary subsidies and economic incentives, the other country tends to be more supportive to parents through the system of state intervention in the services sector and in the area of labour legislation (Маринковић et al., 2019).

Ministry of Labour and War Veterans and Disabled Persons' Protection of the Republic of Srpska regulates labour and employment policy, and the legal framework which defines and regulates this policy is the *Labour Law* (Закон о раду, 2016, 2018), which entered into force on January 2016. Within this Law, incentive measures in population policy are defined through the following areas:

- special protection for women and motherhood;
- rights of parents to maternity leave (which is among the most favourable of all the surrounding countries, because it lasts for 12 months continuously for the first and second child, and 18 months for twins, the third and every subsequent child);
- entitlement to salary during the period of maternity leave;
- rights to part-time work (until the child reaches the age of three and if the child

- дјетету потребна појачана њега);
- права жена на паузу у току радног времена за вријеме дојења дјетета;
- забрану послодавцу да не може одбити да прими у радни однос жену која је трудна, нити јој може отказати уговор о раду због трудноће, или због тога што користи породилско одсуство;
- забрану послодавцу да жене које су од шестог мјесеца трудноће и које су мајке са дјететом до једне године живота раде у ноћним смјенама.

У циљу потпуније и квалитетније здравствене заштите жена радница, послодавац је дужан да на терет својих средстава једном годишње омогући љекарски преглед ради превенције и благовременог откривања болести специфичних за жене (Маринковић, 2014).

На основу искустава неких од развијених европских земаља, које су прилагођавале свој законодавни систем жељи да се унаприједи демографски развој и помогне породици, могу се дефинисати различите мјере и активности:

1. мјере које користе новац као инструмент помоћи у које спадају разне накнаде и пореске олакшице за породицу;
2. мјере које као инструмент користе вријеме (допуст) које се ставља на располагање запосленим члановима породице у циљу бољег прилагођавања, тј. усклађивања професионалних и породичних обавеза;
3. мјере које користе различите услуге (старање и подршка за дјецу и породицу).

Без обзира о којој је групи пронаталитетних мјера ријеч, генерални принцип је да у условима довољних ресурса мјере буду универзалне и дистрибуиране као елементарно право сваког дјетета, породице и родитеља. Међутим, у условима ограничених ресурса (нарочито финансијских), прибјегава се пракси ограничавања и стимулисања само породица које се по одређеним стандардима, најчешће оствареним породичним приходом, налазе у стању социјалне угрожености (Ђурђевић, 2018; Маринковић et al., 2019).

Друга група пронаталитетних мјера која као главни инструмент користи вријеме,

needs special care);

- women's rights to pause during working hours while breastfeeding a baby;
- prohibiting the employer from refusing to employ a pregnant woman, and he/she cannot terminate her labour contract due to pregnancy, or because she uses maternity leave;
- prohibiting the employer to ask women who are six months pregnant, and who are mothers with a child up to one year of age, to work night shifts.

In order to ensure better health care for women employees, the employer is obliged, at his/her own expense, to provide a medical examination once a year for the prevention and timely detection of women-specific diseases (Маринковић, 2014).

Based on the experience of some of the developed European countries, which have adapted their legislative system to the desire to improve demographic development and help the family, different measures and activities can be defined:

1. measures that use money as an instrument of assistance, which include various benefits and family tax reliefs;
2. measures that make time (leave) available to employed family members as an instrument for better adjustment, i.e. harmonization of professional and family responsibilities;
3. measures which use different services (care and support for children and family).

Regardless of which group of pro-natal measures is concerned, the general principle is that, in the conditions of sufficient resources, the measures are universal and distributed as an elementary right of every child, family and parent. However, in conditions of limited resources (especially financial), the practice is to limit and stimulate only families who, by certain standards, most often by achieved family income, are in a state of social disadvantage (Ђурђевић, 2018; Маринковић et al., 2019).

The second group of pro-natal measures, which uses time as the main instrument,

односно различите допусте, има за циљ да родитељима, а нарочито мајци, омогући што лакше и безболније усклађивање породичних и професионалних обавеза. У неким земљама, посебно Западне Европе и нордијским земљама, ове мјере имају и за циљ смањење дискриминације жена на тржишту рада и њихову већу еманципацију. Ради се најчешће о породилским и родитељским допустима (који имају много варијација у дужини трајања и начину кориштења: зависно од земље до земље); затим посебним одсуствовањима ради посебне његе дјече; могућност скраћења радног времена и тзв. “*part-time*” радно вријеме; рад код куће и друге (Bobić, 2017; Маринковић et al., 2019).

У трећу групу мјера које се, са мањим или већим успјехом, користе у земљама чланицама Европске уније, сврставају се мјере старања и чувања дјече у установама предшколског и школског васпитања. Мада је ова потреба збрињавања дјече врло важна како би се превазишле потешкоће између рада и родитељства, она није на адекватан начин развијена у институционалном смислу у свим европским државама. Данас је интенција скоро свих чланица Европске уније, а у складу са препорукама Савјета Европе, да се развијају и спроводе мјере које доприносе усклађивању обавеза око подизања дјече и захтјева који се тичу радног мјеста (брига о дјечи док су родитељи на послу, окупирани оспособљавањем за рад или тражењем посла, итд.). Тако је изражено настојање да се развијају институције за дјецу изнад 4 године, а које се третирају као дио образовног и социјализацијског програма. Тако су у Француској, Белгији, Њемачкој и Холандији у предшколске образовне програме укључена готово сва дјеца старости од 4 до 6 година. За добру популациону политику и пронаталитетне мјере битно је, такође, и колики је удио родитеља у плаћању услуга предшколских институција, односно удио њиховог самофинансирања (Bobić, 2017; Маринковић et al., 2019).

У сваком случају, добра пронаталитетна политика захтијева интервенцију државе у различитим сферама и то: системом

or different types of leave, aims to enable parents, especially mothers, to harmonize family and professional obligations as easily and possible. In some countries, especially Western Europe and the Nordic countries, these measures also aim at reducing discrimination against women in the labour market and their greater emancipation. It is usually about maternity and parental leave (which have many variations in length and usage: depending on the country); then special leave due to the special care of children; possibility of shortening working hours and so-called “*part-time*” working hours; work from home and others (Bobić, 2017; Маринковић et al., 2019).

The third group of measures, which, with greater or lesser success, are used in the Member States of the European Union, include measures for the care of children in preschool and school institutions. Although this need for childcare is very important in order to overcome the difficulties between work and parenting, it has not been adequately developed institutionally in all European countries. Today, it is the intention of almost all EU Member States, in line with the recommendations of the Council of Europe, to develop and implement measures that contribute to harmonizing child-raising obligations and job-related requirements (childcare while parents are at work, occupied by work training or search for job, etc.). Thus, an effort was made to develop institutions for children over 4 years of age, which are treated as part of the educational and socialization program. In France, Belgium, Germany and the Netherlands, almost all children between the ages of 4 and 6 are enrolled in pre-school education programs. It is also important for good population policy and pro-natal measures in which share parents participate in paying services of preschool institutions, i.e. the share of their self-financing (Bobić, 2017; Маринковић et al., 2019).

In any case, good pro-natal policy requires state intervention in different

финансијских стимулација онолико колико је то у њеној моћи; добро дефинисаном политиком у области здравствене и социјалне заштите породице и дјеце; измјенама радног законодавства које дају више простора флексибилном радном времену и стимулисању жена да рађају; добрим и савременим системом високог и средњег образовања који ће обезбиједити сигурно запослење и професионалну оријентацију; реформом система предшколског и основношколског образовања у циљу понуде цјелодневних програма и садржаја за дјецу; већим ангажманом локалних заједница у циљу помоћи родитељима и дјечи; добро дефинисаном омладинском политиком, итд. Постоји довољно времена и простора да законодавац, али и извршни носиоци власти, у Републици Српској анализирају нека од европских искустава и да одређеним интервенцијама значајно унаприједи амбијент за породицу са дјецом, те да стимулишу младе људе за рађање дјеце (Ђурђевић, 2018; Маринковић et al., 2019).

Сprovedено анкетно истраживање запослених жена млађих од 50 година у сврху усклађивања рада и родитељства можемо сматрати веома поузданим за доношење ставова и препорука за будуће спровођење пронаталитетних мјера у популационој политици Републике Српске.

У складу са тим запослене анкетирани жене су изнијеле неколико конкретних приједлога:

- омогућити клизно радно вријеме запосленим женама – мајкама дјеце старости до три године;
- омогућити прерасподјелу радног времена и избор смјене у институцијама и предузећима које имају рад у смјенама;
- проширити мрежу установа за предшколско васпитање, посебно у новим насељима, при фирмама, уз усклађивање радног времена, али и садржаја са родитељским потребама, на локалном нивоу;
- у предшколским установама равноправно обухватити и дјецу родитеља који су незапослени, како би им се омогућило да пронађу посао, чиме би се смањио притисак

spheres, as follows: a system of financial incentives within its powers; a well-defined policy in the field of health and social care for families and children; amendments to labour legislation that give more space to flexible working hours and encouraging the women to give birth; a good and up-to-date higher and secondary education system that will provide secure employment and career guidance; reform of the pre-primary and primary education systems to offer full-day programs and activities for children; greater involvement of local communities in helping parents and children; well-defined youth policy, etc. There is enough of time and space for the legislator, as well as for the executive authorities in the Republic of Srpska, to analyze some of the European experiences and to significantly improve the environment for families with children through certain interventions and to stimulate young people to have children (Ђурђевић, 2018; Маринковић et al., 2019).

The conducted survey of employed women under the age of 50 for the purpose of harmonization of work and parenthood can be considered very reliable for the adoption of views and recommendations for the future implementation of pro-natal measures in the population policy of the Republic of Srpska.

Accordingly, the employed women surveyed made several specific proposals:

- to allow flexible working hours for employed women – mothers of children up to three years of age;
- to allow reallocation of working hours and the choice of shifts in institutions and companies that have shift work;
- to expand the network of pre-school institutions, especially in new settlements, near the companies, with harmonization of working hours and contents with parental needs, at the local level;
- to equally include in preschool institutions children of parents who are unemployed, in order to enable them to find work, thereby reducing the pressure on men to

- на мушкарце да зарађују за цијелу породицу;
- у свим школама увести цијелодневну наставу и продужени боравак за ученике од првог до четвртог разреда.

- earn for the whole family;
- to introduce in all schools full-time education and after-school care for pupils from first to fourth grade.

ЗАКЉУЧАК

Негативни демографски процеси лимитирају социо-економски развој Републике Српске. Да би се зауставиле неповољне тенденције у демографском развоју и ријешили неки од наглашених проблема потребно је афирмисати додатни програм пронаталитетних мјера и активности у популационој политици, при чему усклађивање рада и родитељства има важну улогу.

Анкетно истраживање је потврдило хипотезу да постоје битне претпоставке за рехабилитацију рађања у Републици Српској. То се може темељити на ставу већине анкетираних запослених жена у граду Бањој Луци да не постоји битна разлика између жељеног и оптималног броја дјце. Односно, став већине анкетираних је да троје дјце представља и оптималан и жељени број дјце потребан за просто обнављање становништва, а чему треба и тежити. Истраживања су потврдила да разлози за нерађање жељеног броја дјце у Републици Српској нису само у вези са препрекама материјалне природе и да постоји јасно изражена спремност за прихватање нових мјера пронаталитетне политике, што би сигурно довело до рађања више дјце.

Република Српска има солидно дефинисано породилско одсуство, у трајању од године дана за прво и друго дијете, а 18 мјесеци за близанце, треће дијете и свако наредно дијете. Међутим, посебну пажњу треба посветити друштвеној бризи како мале дјце, тако и дјце нижег основношколског узраста, увођењем флексибилних радних аранжмана који погодују мајкама и родитељима (клизно радно вријеме, рад од куће, слободан избор смјене, рад у неформалне сате), као и подршку родитељима да користе

CONCLUSION

Negative demographic processes limit the socio-economic development of the Republic of Srpska. In order to stop the unfavourable tendencies in demographic development and to solve some of the emphasised problems, it is necessary to approve an additional program of pro-natal measures and activities in population policy, where the harmonization of work and parenthood plays an important role.

The survey confirmed the hypothesis that there are important prerequisites for birth rehabilitation in the Republic of Srpska. This may be based on the opinion of the majority of employed women surveyed in Banja Luka that there is no significant difference between the desired and the optimal number of children. In other words, the opinion of the majority of those surveyed is that three children represent both the optimal and the desired number of children, and the level needed for simple population recovery, and what should be pursued, and that is something that we should aim for. Research has confirmed that the reasons for not having the desired number of children in the Republic of Srpska are not only related to obstacles of a material nature and that there is a clear willingness to adopt new measures of pro-natal policy, which would certainly lead to more children being born.

The Republic of Srpska has a well-defined maternity leave, one year for the first and second child, and 18 months for twins, the third child and each subsequent child. However, special attention should be paid to institutional or social care for young children and children of lower primary school age, by introducing flexible working arrangements that benefit mothers and parents (flexible working hours, work from home, free choice of shift, work during informal

одсуства ради његе и бриге о дјечи од стране послодаваца.

Са већим могућностима усаглашавања рада и родитељства очекивања су да ће запослене жене лакше да се одлуче на рађање дјече вишег реда (другог, трећег). Флексибилније радно вријеме и заштита радних права мајки и очеве треба да олакшају рађање и социјализацију дјече, уз ширу подршку послодаваца и локалне заједнице.

Према садашњем стању, али и претпоставкама будућег демографског развоја Републике Српске, пронаталитетна популациона политика је потреба и неопходност. Акције у прилог повећања рађања у Републици Српској морају се интензивирати, а у обзир се морају узети и сви друштвени и индивидуални аспекти, од којих посебну пажњу треба усмјерити према усклађивању породичних и професионалних обавеза. Национални програм демографског развоја требало би да буде један од најважнијих стратешких докумената, који би јасније дефинисао стратегију планирања породице у Републици Српској.

Захвалница: Рад представља дио истраживања које је спроведено 2019. године у склопу научно-истраживачког пројекта: „Демографски развој и популациона политика Републике Српске – анализа стања и приједлог мјера“. Носилац пројекта је био Центар за демографска истраживања из Бања Луке. Циљ пројекта је био дефинисање политичког одговора на испољене проблеме у демографском развоју и приједлог мјера са смјерницама, активностима и механизмима кроз појединачне циљеве и ефекте у спровођењу мјера пронаталитетне популационе политике у Републици Српској. Пројекат је суфинансиран одлуком Службе председника Републике Српске.

hours), as well as support by employers for parents to use leave for childcare.

With greater opportunities for harmonization of work and parenthood, it is expected that employed women will find it easier to choose to have more children (two, three). More flexible working hours and protection of labour rights of mothers and fathers should facilitate childbirth and socialization of children, with wider support from employers and the local community.

According to the present situation, but also to the assumptions of the future demographic development of the Republic of Srpska, pro-natal population policy is a necessity. Actions to support the increase of childbirth in the Republic of Srpska must be intensified, and all social and individual aspects must be taken into account, with particular attention being paid to harmonization of family and professional obligations. The National Demographic Development Program should be one of the most important strategic documents that would more clearly define the family planning strategy in the Republic of Srpska.

Acknowledgement: The paper is part of a research conducted in 2019 as part of a scientific-research project: “Demographic Development and Population Policy of the Republic of Srpska – Analysis of the Situation and Proposal of Measures”. The project was done by the Centre for Demographic Research in Banja Luka. The objective of the project was to define a political response to the problems identified in demographic development and to propose measures with guidelines, activities and mechanisms through individual objectives and effects in the implementation of measures of pro-natal population policy in the Republic of Srpska. The project was co-financed in accordance with the decision of the Office of the President of the Republic of Srpska.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Billari, F. C., & Kohler, H.-P. (2004). Patterns of Low and Lowest-Low Fertility in Europe. *Population Studies*, 58(2), 161–176. <https://doi.org/10.1080/0032472042000213695>
- Bobić, M. (2017). Od partnerstva ka roditeljstvu: Od uzajamnosti do odvojenosti. *Limes Plus*, 2(2), 107–135.
- Ђурђевић, С. Б. (2018). *Политички одговор на недовољно рађање*. У В. С. Костић, С. Ђукић Дејановић, & М. Рашевић (Ур.), *Ка бољој демографској будућности Србије* (стр. 52–65). Српска академија наука и уметности, Институт друштвених наука.
- Ђурђевић, С. Б., & Маринковић, Д. (2011). Пројекција демографског развоја Републике Српске до 2018. године. *Herald*, 15, 95–112. <https://doi.org/10.7251/HER1115095D>
- Закон о раду, Службени гласник Републике Српске бр. 1 (2016) и бр. 66 (2018).
- Kohler, H.-P., Billari, F. C., & Ortega, J. A. (2002). The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe during the 1990s. *Population and Development Review*, 28(4), 641–680. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2002.00641.x>
- Маринковић, Д. (2009). Анализа фертилних карактеристика, социо-економског статуса и ставова о планирању породице код породиља у Републици Српској. *Демографија*, 6(6), 65–76. <http://demografija.gef.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2018/02/Dem62009-4.-Marinkovic-D..pdf>
- Маринковић, Д. (2014). *Демографске детерминанте популационе политике Републике Српске*. Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет.
- Маринковић, Д. (2010). Демографски развој и спровођење мјера популационе политике у Републици Српској. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 131, 33–43.
- Маринковић, Д., Ђурђевић, С. Б., Рашевић, М., Бобић, М., Мучибабић, М., & Вуковић, Ј. (2019). *Демографски развој и популациона политика Републике Српске – анализа стања и приједлог мјера* (Научно-истраживачка студија). Центар за демографска истраживања.
- Маринковић, Д., & Мајић, А. (2013). Популациона политика и планирање породице у Републици Српској – стање и тенденције. *Herald*, 17, 69–87. <https://doi.org/10.7251/HER1714069M>
- Маринковић, Д., & Мајић, А. (2018). *Становништво Републике Српске – демографски фактори и показатељи*. Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет.
- Sobotka, T. (2002). Re-Emerging Diversity: Rapid Fertility Changes in Central and Eastern Europe after the Collapse of the Communist Regimes. *Population*, 58(4–5), 451–485. <https://doi.org/10.2307/3246652>